

### Кайым аға туралы екі ауыз сөз

Мен 1940 жылы Семейдің Н.К.Крупская атындағы педагогикалық институтының тіл және әдебиет факультетіне қабылдандым. Институт директоры Санников деген кісі болатын. Мен сол кісінің қабылдау болмесінде отырғанмын. Мәселе мынадай еді: сол жылы Семей қазақ педучилищесінің екінші курсы бітіргенмін. Алдағы оқу жылында училищеміз Аягөзге көшірілетін болды. Мен Семейге Алматыдан келген едім. Семейден Аягөзге

барғым келмеді. Сондықтан мені "бірінші курсқа емтихан тапсыруға рұқсат етіңіз" деген арыз жазып, институт директорына келдім. Рұқсат етсе, емтихан тапсырып қалайын, рұқсат етпесе, Алматыға қайтадан кетейін деп ойлады. "Мәселем қалай шешілер екен?", - деп іштей мазасызданып отыр едім. Қабылдау болмесінің есігі ашылып, аржақтан орта бойлы, ақкүба жігіт келіп кірді. Қара шашын он жағына қарай жыға қайырган. Үстінде косоворотка (украинша ақ қойлегі) бар, жүзі жылы кісі.

Қабылдауда жалғыз мен ғана отырғанмын. Ішіндегі кісі шыққаннан кейін кабинетіне кірмекпін.

Ақкүба кісі хатшымен сәлемдескеннен кейін, маған қарай бұрылды.

- Не шаруамен келіп едің, қалқам? - деп сұрады. Мен жайымды айтып, қолымдағы отінішімді қорсеттім.

- Қай факультетке түсейін деп едің? - деді содан соң.

- Оған жазатын ба едің?

- Ептеп.

- Фаилиян кім?

- Нұршайыков.

- Атын?

- Өзілхан.

- Ой, сен "Екпінді" газетінде олендерін шығып жүретін акын жігіт болдын ғой?

- Азын-аулақ оленім басылған еді.

- Сенін онда шыққан бар олендерінді оқығанмын. Разымын. Мен осы институтта казак әдебиетінен сабак беретін ассистентпін. Фаилиям Мұхамедханов. Алматыны кайтесін? Онда сенсіз де акындар коп. Семейге де акын керек. Сен осында кал.

Осылай деп ол колымдагы арызымды алды.

- Институт кабылдаса калар едім, - дедім мен.

Осы кезде кабинет есігі ашылып, іштегі адам шықты. Кайым Мұхамедханович, кірініз, - деді хатшы кыз орнынан котеріліп.

- Мен мына жігітпен бірге кіремін, - деп акквба ағай мені колтығымнан алып, кабинет есігіне қарай аяндады.

Директор vзын бойлы сары кісі екен. Кайым ағамен де, менімен де кол беріп амандасты.

- Кvлагым Сізде, Кайым Mvxамедханович, - деді содан сон.

Кайым аға әңгімені алдымен менін шаруамнан бастады. Училищемен бірге Аягозге барғым келмейтінін айтты.

- Олендері облыстық газетте жиі шығады. Акын жігіт. Тvптін тvбінде Семейдін атын шығаратын акындарымыздың бірі осы жігіт болады. Осы жігіттің біздің факультетке емтихан тапсыруына рvксат етуіңізді сvраймын, - деді.

Директор отініш қағазыма қолын созды.

- Бvл жігіт болашақта Сізбен біздің де атымызды ұмытпайтын болады ғой онда? - деді директор, қолымдағы қағазды алып тvрып, кvле сойлеп.

Жаксы шәкірт, vстаздарын ешқашан ұмытпайды, Григорий Александрович, - деді Кайым аға мені қолпаштап.

Директор: "1-курсқа емтихан тапсыруға рvксат етілсін" деп, отінішіме бvрыштама жазып, "Г.Санников" деп қолын қойды.

Сойтіп, мен емтихан тапсырып, институттың бірінші курсына қабылдандым.

Институт аудиторияларының табалдырығын аттадым. Қуанышымда шек жоқ. Үстаздар оқыған лекцияларды зер сала тындаймын. Тындап қана қоймай, тиянақтап, конспектілеп отырамын.

Бір курста оқитын отыз шақты бала бір-бірімізбен танысып, күн сайын жақындаса түсудеміз. Бұрыннан таныстар бір партаға жайғасып та алған. Маған ең артқы партиадан орын тиді. Қасымда түңгықтау қара торы жігіт бар. Көп сөйлеспейді.

Бір күні қазақ әдебиетінен лекция болды. Лекторымыз Қайым ағай екен. Оң жағына қарай қайырып, маңдайына түсіре түскен шашын аңда-санда сипап қойып, байыпты қалыппен лекция оқып отыр. Жасы 24-25 шамасында. Ұыздай жас жігіт. Бірақ, сөзі салмақты, ойы орнықты. Қағазға қарамайды. Аңда-санда алдына қойған қол сағатына қоз салып қояды.

Лекциясын аяқтай берген кезде артжақта отырған маған үстаз ағаның қозі түсті. "Таныдым" дегендей, басын изеді де, лекциясын жалғастыра берді. Бір кезде сөзің тоқтатып, маған үн қатты.

- Өзілхан, сен түскен екенсің ғой? Сен институтқа қабылданды ма, қабылданбады ма деп алаңдап жүр едім, - деді.

- Түстім аға, - дедім, орнымнан атып тұрып.

- Түскенің жақсы болған. Қасыңда отырған жігітпен таныстың ба?

- Танысып жатырмыз, аға, - дедім.

- Танымсыңдар - ол менің Мәукен деген туган інім. Сен рухани інімсің ғой. Екеуіңнің бірге

отыргандарын жон болған, жұптарыңды жазбандар, - деді ұстаз орнынан тұрып.

Мәукен Мұхамедханов екеуіміз тату дос болдық. Институтта жұп жазбайтынбыз. Сабак біткеннен кейін мен оны Ертіс жағасына шығарып салатынмын. Ол моторкаға мініп, Жана Семей жактағы үйіне кететін. Мен Достоевский 124-тегі институт жатакханасына қайтатынмын.

Келесі жылы Ұлы Отан соғысы басталды. Мәукен екеуіміз бірімізден сон біріміз майданға аттандық. Әдіріс білмегендіктен соғыс кезінде хат алыса алмадық. Соғыстан кейін Кайым ағамен бір жолыққанда Мәукенді сұрадым.

- Мәукен досын хабарсыз кетті ғой, қалқам, - деп Кайым күрсіне жауап берді.

Мен 1941 жылы Алматыда жасакталған 100-казак атқыштар бригадасының жауынгері болдым. Артиллерист едім. Артиллерист (зенбірек командирі) күйіме соғысты аяқтадым.

Майданнан 1945 жылдың аяғында қайттым. Әскери эшелон Алматыға келгенде пойыздан түсіп қалдым, өйткені себебім: әкем де, әкемнің інісі - ағайым да Ұлы Отан соғысында опат болған. Шешем соғыс кезінде елде қайтыс болған. Елде ешкімім жоқ еді.

Қалтамда бес жыл бойы қозімнің қарашығындай сақтап жүрген бір қымбат қағазым - анықтамам бар еді. Онда менің Семей пединститутының бірінші курсың бітіргенім айтылып, "институт директоры Г.Санников" деп жазылып, қол қойылған болатын.

Алматыда пойыздан түскеннен кейін сол анықтаманы С.М.Киров атындағы мемлекеттік университетіне қорсеттім. Бірден филология факультетінің екінші курсына қабылдандым. Кайым аға мен Санниковты сонда бір есіме алдым. "Жаксыдан - шарапат" деген осы екен-ау! - дедім.

1946 жылы жазғы демалыс кезінде Семейге келіп, облыстық "Екпінді" газетіне уақытша

қызметке қабылдандым. Маған жауапты хатшының орынбасары деген лауазым берілді.

Бір күні мен отырған кабинетке бір таныс адам кіріп келе жатты. Баяғы аққуба онді, шашын он жағына қарай жыға қайырган жылы жүзді кісі. Қайым аға екенін бірден танып, орнымнан атып тұрдым. Екеуіміз күшқтасып қорістік. Қолындағы папкасын үстел үстіне қойып, аға әнгімесін бастады.

- Мен сенін майданнан "Екпіндіге" жіберген барлық шығарманын бірде-бірін қозімнен таса қалдырғаным жоқ. Бәрін бір папкаға салып, жинақтай бердім. Сенін аман келуінді тіледім. Әрине, аман келеді деп сендім. Сондықтан да сенін "Екпінді" газетінде басылған бар олен, очерктерінді бірін қалдырмастан бір папкаға салып, тығып қойдым. Ішінде: "Қазак олені", "Семейліктер Отан үшін күресуде" деген қызықты прозалық шығармаларын да бар. Сенін соғыстан аман келгенінді біліп, осы редакцияда қызмет істеп жүргенінді естіп, күшққтап бетіннен сүйейін деп әдейі келдім, айналайын. Мына папкада сенін соғыстан жазған шығармаларын тегіс бар. Озіне тарту ретінде әкелдім, - деді де, папкасын маған ұсынды. Ішін ашып қарасам: бар шығарманын шетінде "Әзілханға" деп Қайым ағанын қолымен арабша жазылып белгі соғылыпты.

Мен ұстазыма рахмет айттым. Одан кейін озінін інісі, менін досым Мәукенді сұрадым. Қайым аға жоғарыдағыдай жауап берді.

Университет бітіргеннен кейін мен Семейге бара алғаным жоқ. Алматыда қызметте қалдым.

Қайым аға озінін туган Семейінде жүріп жатты.

1996 жылдың басында Қайым аға 80 жасқа толды. Сонын қарсанында мен ол кісімен Жазушылар Одағында кездестім. Озінін 80 жасқа толуына байланысты Семейде отетін тойға шақыру билетін ұлестіруге келген екен. Маған да бір билет берді. Мен оны оқып отырып:

- Қайым аға, неге бірде-бір мемлекеттік награданыз жоқ? - деп сұрадым.

- Ой, карағым-ай, айдалып-байланып жүрген кісіге үкімет награда беруші ме еді? - деді ол қолын бір сілтеп.

Ағанын бұл жауабы мені ойға батыртты...

...2003 жылы күзде Семей қаласындағы бұрынғы мен оқыған Абай атындағы педучилищенін, қазіргі Өуезов атындағы педагогикалық колледждің 100 жылдығы болды. Оның тойына бұрынғы студенттердің бірі мен де шақырылдым.

Қалада салтанатты жиналыс өткен күннің ертенінде мен Абай ауданына бұрылып, Абай мен Шәкәрім басына барып қайттым. Қос ақ күмбездің ішіне кезек кіріп, екі ұлы ақынға тауап еттім. Одан кейін Жүрекадыр ауылына барып, атакты Шәкер ақынның мазарын көріп, топырағын сипап қайттым.

Абай ауданынан оралған күннің ертенінде сәлем беруге ұстазым Қайым ағаның үйіне бардым. Аға аяғын мертіктіріп алып, тосекте жатыр екен. Екеуіміз күшқатасып көрістік. Бірсыпыра әңгімелестік. Содан кейін мен рұқсат сұрап, аэропортқа барып, Алматыға аттанып кеттім.

Онда ұстазым тын еді. Бұл ұстазым екеуіміздің соңғы кездесуіміз деп ойлағаным жоқ. Ұстаз аға 2004 жылы 30-маусымда өмірден өтті. Бұл қаралы хабарды мен "Қазақ әдебиеті" газеті редакциясының қызметкерінен естідім. Ол газеттің шыққалы жатқан нөмірінде Қайым аға туралы қазанама берілетінін айтып, менің қоштасу сөз жазып беруімді сұрады.

Ардақты ұстазымның өліміне қабырғам қайысып отырып, мынадай қоштасу сөз жаздым:

Қош, менің қымбатты ұстазым!

Кәкен менін ұстазым еді. 1941 жылы Семей институтында оқып жүрген кезімде Кәкен бізге қазақ әдебиетінен дәріс оқыды. Мені зерек шәкіртімнің бірі деп бағалады. Сол институтта Кәкеннің туган інісі Мәукен екеуіміз қол ұстасып, майданға аттандық. Менін майданнан жіберген "Кесет" деген поэмамын Семей облыстық "Екпінді" газетінде шыққан бір данасын оң архивінде 4 жыл бойы сақтап, соғыстан келгеннен кейін өзіме берген еді.

Кәкен Абайтану ғылымының ең білгірі болды. Бүкіл ғұмырын Абайтану ғылымын орқендетуге жұмсады. Абай шығармаларының текстологиясы туралы тамаша зерттеу еңбегін жазды. Одан басқа артына "Абайдың ақын шәкірттері" деген төрт томдық қымбат қазына қалдырды. "Абай" энциклопедиясын шығаруға аямай атсалысты.

Кәкен ұлы Мұхтар Әуезовтің ең жақын досы болды. "Абай жолы" эпопеясына байланысты көп деректі Мұхан Кәкеннен - Қайым Мұхамедханұлынан алды.

Былтыр Семейге барғанымда сүйікті ұстазымның үйіне кіріп, сәлем берген едім. Ұстазымның жүзін көріп, қолын ұстап, құшақтасып, қуанып қайтқан едім.

Енді бүгін ол кісі туралы қайғылы хабар естіп, қайғырып отырмын.

Енді не айтайын, не дейін, топырағын торқа болсын, жан аға, ардақты ұстаз! Атыңыз ошпесін, еңбегіңіз ел қазынасы ретінде халыққа мәңгілік қызмет ете берсін!

**Қайым туралы сөз = Слово о Каюме: сб. воспоминаний / Құраст. Қайым Мұхамедхановтың отбасы; жауапты ред. Г.Қабышұлы // Қайым аға туралы екі сөз / Ә.Нұршайықов. -Астана: Фолиант, 2006. - Б. 33-39.**